

AN UNPUBLISHED ICON OF THE LAST SUPPER BY ZOGRAPH NIKOLA VASILEV FROM SHUMEN

Rostislava G. Todorova-Encheva

ABSTRACT: Present paper aims to introduce to a wider audience an unknown and unpublished icon of the most famous iconographer from Shumen Nikola Vasilev. Here the theme of the Last Supper is elaborated in an unusual manner. What is more, dimensions, style and color scheme differ from the other three known patterns of the subject made by Vasilev in a period of about twenty years. As many of the other works of Nikola Vasilev, the present one displays the author's apparent ambition in the last decades of his life to establish a reputation of a modern artist and skillful painter – master with more than local prestige.

KEY WORDS: Bulgarian National Revival, Shumen iconographic school, Nikola Vasilev, the Last Supper, Icon

Изследването е финансирано по вътрешноуниверситетски проект № РД-08-132/07.02.2018 г. на Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“.

Настоящият текст се стреми да обогати представата за художественото наследство на най-известния шуменски зограф Никола Василев като цяло и по-конкретно – да осветли творчеството му през последните две десетилетия на неговия живот.[1:87–90] Бидейки най-дълголетният и най-продуктивният майстор между иконописците в Шуменско [2:555–557], той е оставил след себе си многобройни икони из храмове в цяла Североизточна България [3:39], голяма част от които все още са неописани и непубликувани. Между тези непознати за специалисти и публика творби е и една икона, изобразяваща „Тайната вечеря“ (Фиг. 1), запазена в шуменския храм „Св. Три Светители“. В следващите редове ще представя нейните основни характеристики и ще я сравня с три други сцени със същия сюжет, излезли под четката на Н. Василев през втората половина на живота му.

Иконата е със средни размери (70 x 57,5 см.), в неособено добро състояние, но достатъчно четлива, за да бъде разпозната и атрибутирана без съмнение към късните творби на шуменския зограф. Десетилетия наред се е пазила на стълбището към емпория на храма „Св. Три Светители“, а понастоящем е част от храмовата музейна сбирка. На емпория са се пазили и старите царски двери от иконостаса на храма, оцелели с още няколко други икони при пожара в нощта на 22 февруари 1944 г.[4:50] Имайки предвид, че сцената „Тайната вечеря“ традиционно се изобразява над царските двери в многоредов иконостас [5:61] и свързвайки този факт с почти квадратната композиция на изображението, предполагам, че иконата е стояла по средата на апостолския ред на храмовия иконостас и е била спасена заедно с царските двери, които също са дело на Никола Василев. За съжаление, липсва запазено описание на размерите и композицията на изгорелия иконостас, затова се налага да прибегна до сравнение на това изображение с други три икони „Тайната вечеря“ от същия автор, за да търся косвени доказателства в полза на това предположение.

Иконата е надписана в долния край (Фиг. 2), но началото на надписа е унищожено. Оцеляла е частта, указваща името на дарителя и датата на изписване на иконата: „ _ *w̄* *Ma_úe* *Kюркчю Герчева. 1909 Мар. 16.*“ Десният долен край на иконата е достатъчно запазен, за да се види, че след датата, в празното място между сандала на последния апостол и краката на стола, върху който той седи, липсва подпис на иконописеца. Трактовката на ликовете и маниерът на

изписване на датата на завършване на иконата, обаче, са толкова характерни за Никола Василев, че неговото авторство е въвн от всякакво съмнение.

Фиг. 1. „Тайната вечеря“, Никола Василев, 70x57,5 см., 16 март 1909 г., храм „Св. Три Светители“, Шумен (снимка: авторът)

Запазените думи сочат, че поръчителят на иконата е шуменка на име Мария Кюркчю-Герчева, като особената фамилия вероятно идва от тогавашния обичай фамилните имена на жените да се образуват от прозвищата и имената на съпрузите им. Тези производни фамилии обикновено се изписват с тире, и макар че в този случай то липсва, главната буква на второто име, съставлящо фамилията, съответства на модела. Коя е Мария Кюркчю-Герчева, вероятно жител на шуменската Костова махала, за която е построен храмът [4:49] и черкувала се в него енориашка, може да се изясни чрез преглед на протоколните книги на храма „Св. Три Светители“ [6], защото запазените данни за дейността на кожухарския еснаф, към който би

следвало да принадлежи съпругът ѝ, или неговото семейство, не са твърде подробни [7:151–153].

Фиг. 2. „Тайната вечеря“, Никола Василев, дарителски надпис (снимка: авторът)

Почти квадратната композиция на сюжета не е характерна за Никола Василев, който предпочита да копира класическия модел на „Тайната вечеря“ на Леонардо да Винчи, широко разпространен по онова време чрез цветни литографски копия. Както показва една негова творба с маслени бои върху хартия от 1894 г. (Фиг. 3), шуменецът старателно е копираше схемата и колорита на популярните щампи до най-малки детайли.

Фиг. 3. „Тайната вечеря“, Никола Василев, 80,5x59,7 см., 1 март 1894 г., РИМ - Шумен (снимка: РИМ - Шумен)

Няколко години след изписването на поръчаната от Мария Кюркчю-Герчева икона, Никола Василев рисува още веднъж същия сюжет, като отново използва схемата на Леонардовата „Тайна вечеря“ (Фиг. 4). Единствената новост тук е начинът, по който е представен интериорът, изпълнен с елементи, характерни за тогавашния български бит: страничните прозорци са преградени с прости вертикални метални пръчки и обрамчени с разтворени симетрично привързани завеси; трите фронтално разположени прозорци са представени с дървени рамки, разделени на четири, а пейзажът в далечината зад тях е заменен с чисто синьо небе; таванът прилича на дъсчените тавани на българските домове по онова време. Трябва да подчертая, че включването на съвременни национални елементи в класическите иконографски сюжети е характерна черта за стила на шуменския зограф [8:81–91].

Още една „Тайна вечеря“ на Никола Василев е запазена в храма „Св. арх. Михаил“, в Смядово, построен през 1869 г. [4:39–41]. Там зографът рисува заедно с другите майстори от

шуменската иконописна школа през 70-те години на XIX в., когато се създава иконостасът, а през 90-те години изписва още няколко икони [9:1–3]. И тук композицията следва модела на Леонардовия шедьовър.

Фиг. 4. „Тайната вечеря“, Никола Василев, 75x50 см., 15 октомври 1913 г., храм „Св. Възнесение“, Шумен (снимка: И. Сакелариев)

На този фон, схемата на иконата от 1909 г. изглежда още по-необичайна, не само заради размерите и формата, които могат да бъдат обяснени с особеностите на вече несъществуващия иконостас на „Св. Три Светители“, а и със семплата разработка на композицията. Фигурите са разположени симетрично, като Христовата е изобразена малко по-голяма от останалите. От двете Му страни са изобразени по петима св. апостоли, като по-долу вляво е изобразен Юда, балансиран композиционно вдясно с фигурата на св. ап. Симон Зилот. Любопитен е начинът, по който Никола Василев изобразява св. апостоли. На първо място прави впечатление, че зографът се е постарал да придаде плановост в подредбата им, което е довело до това, че от най-задно стоящия Христов ученик вдясно се виждат само ореола и очите. В лявата апостолска група положението не е толкова сериозно и най-задната фигура се радва на цялостно изписване на лика, макар и главата ѝ да изглежда леко наклонена, сякаш апостолът се е надигнал на пръсти, за да се вижда между главите на предните двама - зографът е постъпил различно тук, като услужливо е изобразил ореолите им така, че да не го закриват. Всичко в планировката на фигурите прилича на колективна снимка от онова време, което отново ми напомня за навика на Никола Василев да рисува с елементи от съвременното си [10].

Има разлика и в начина на изобразяване на апостолските ликове – персонажите без бради са разположени на различни от Леонардовия модел места, а между онези, които са с бради, цели четирима са белобради. В останалите икони на Василев с този сюжет възрастните св. апостоли са трима. Интересен е и фактът, че тук Господ Иисус Христос е с наклонена надясно глава¹, към десницата Му, която държи хляба. В останалите изображения виждаме, че Той е обърнат наляво и ръцете Му са поставени на масата, без да държат нищо. Заедно с пропорционално увеличената големина на купата с грозде пред фигурата на Христос, би могло да се предположи, че с тази промяна Никола Василев е целял да подчертае централното

¹ Негово дясно.

значение на св. Евхаристия не само във верски, но и в богослужебен план, което може да се използва като косвено доказателство в полза на това, че сюжетът е увенчавал царските двери на иконостаса.

Освен всичко описано до момента, основната разлика на тази икона в сравнение с останалите три образца се състои в простотата и дори бедността на рисунъка. Нефронталните прозорци са сведени до два, фронталните са три, но всички те са представени сепло, като отвори в стените, през които се вижда ясно синьо небе, което надолу позеленява и преминава в бегла маркировка на зелени хълмове, осяяни тук-там със светли камъни. Стените над прозорците са със скосени цокли, украсени с прости рамки. Във фронталния цокъл е разположен бледожълт надпис „Тайна Вечера“. Таванът също е сепъл, тъмнокафяв, а в подобен тъмен нюанс са оцветени дясната стена на помещението, заедно с горния ѝ цокъл. Близо до десния ръб на иконата личат и следи от завеса зад гърбовете на св. апостоли. Дрехите на персонажите са с повтарящ се колорит, предимно в зелено и синьо, охра и червеникави тонове. Светлосенъчното им израждане е по-просто от това в останалите сравнявани икони, диплите не са толкова богати, липсват декоративните елементи. От една страна, това опростяване може да бъде приписано на напредналата възраст на Никола Василев, който през 1909 г. е бил на 75 години. Но, фактът, че през 1913 г. рисува много по-детайлна и украсена „Тайна вечеря“ (Фиг. 4), ме навежда на мисълта, че може да става дума за по-ниска платежоспособност на дарителката. Както пише А. Василиев, често се е случвало зографите да опростяват изображенията, когато заплащането на труда им е било по-ниско [11:117].

Фиг. 5. Иконостас, Никола Василев и Васил Хр. Беделев, храм „Св. арх. Михаил“, Смядово
(снимка: <http://shumenski-krai.com>)

Точно 100 години след смъртта на автора си,² оцеляла от опустошителния пожар, сринал почти целия храм и преживяла спартанските условия на съхранение, разглежданата икона „Тайната вечеря“ е поредната творба на най-известния шуменски зограф Никола Василев, която показва любовта му към нововъведенията и дори закачките с наложените схеми и модели –

² Никола Василев умира от пневмония през 1918 г., на 84-годишна възраст. [12:26]

запазена марка в неподправения му стил на „живописецът в Шуменъ“, както сам, със заслужена гордост се е титулувал.³

REFERENCES

1. **Todorova, R.** “V NACHALE BE SLOVO”: edna nepublikovana ikona “Sv. Sv. Kiril i Metodiy” na shumenskia zograf Nikola Vasilev (“IN THE BEGINNING WAS THE WORD: An unpublished icon of Ss. Cyril and Methodius by Nikola Vasilev from Shumen). // In: *Preslav Literary School, IN HONOREM*, vol. 3, *QUADRIVIUM*, Shumen: UI “Episkop Konstantin Preslavski”, 2016, pp. 87-102
2. **Vasiliev, A.** *Balgarski vazrozhdenski maystori* (Bulgarian Masters from the National Revival Period). Sofia: Nauka I izkustvo, 1965
3. **Todorova, R.** “Novi dannii za nay-rannite ikoni na zogرافите Nikola Vasilev i Vasil Hr. Bedelev ot Shumen” (New data about the earliest icons of the zoographers Nikola Vasilev and Vasil Hr. Bedelev from Shumen). // In: *Vizualni izsledvaniya. Spisanie za savremenno izkustvo*, 2017, 1, pp. 36-44
4. **Ivanov, V.** *Vazrozhdenski cherkvi v Shumen I Shumensko* (Churches at Shumen and Shumen region from the Bulgarian National Revival Period). Sofia: Arh&Art, 2001
5. **Chiflyanov, B.** *Liturgika* (Liturgical order). Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 1997
6. *Tcarkovno nastoyatelstvo pri hram “Sv. Tri Svetiteli” – Shumen* (Records of the Church Board of the Sv. Tri Svetiteli Church – Shumen). DA, F 257 K, 110 a. e., 1857–1948
7. **Stoykov, D.** (ed.) *Spomeni na shumenci za edna otminala epoha. Intervyuta i belezhki na Georgi Dzhunaliev – chast II* (Memories of people from Shumen for a bygone age. Interviews and notes by Georgi Dzhunaliev – part II). Varna: Slavena, 2016
8. **Todorova, R.** “Konceptualizaciyata na obrazite na Sv. Sv. Kiril i Metodiy v ikonografskiya model na zogрафа Nikola Vasilev ot Shumen” (Conceptualization of the Images of St. St. Cyril and Methodius in the Iconographic Model of Nikola Vasilev from Shumen). // In: *LIMES SLAVICUS*, 2017, 2. Shumen: UI “Episkop Konstantin Preslavski”, 2017, pp. 78-95
9. “Opis na ikonite namirashti se v tcarkvata “Sv. Archangel Mihail” c. Varbitca” 1869, s. Smyadovo”, ot 16.VIII. 1962 g. (Inventory of icons in the St. Archangel Michael in Smyadovo). *Nauchen arhiv № 220: a-r. opisi na ikoni, utvari v tcarkvite, na Shumen i Shumensko, napraveni prez 1961-1963 g.* RIM-Shumen, No. 8, pp. 1-3
10. **Todorova, R.** “Vtoriyat Tsarevgrad mezhdu IX i XIX v.: Vazrozhdenskata Ikonographiya na Veliki Preslav” (The Second Bulgarian Capital between 9th and 19th century: the Iconography of Veliki Preslav in the Bulgarian National Revival Art). // In: *Preslav Literary School*, vol. 18, Shumen: UI “Episkop Konstantin Preslavski”, 2018 (*in press*)
11. **Vasiliev, A.** *Obrazi na Kiril i Metodiy v Balgaria* (Images of Cyril and Methodius in Bulgaria). Sofia: Balgarski hudozhnik, 1970
12. **Stoykov, D.** (ed.) *Spomeni na shumenci za edna otminala epoha. Intervyuta i belezhki na Georgi Dzhunaliev – chast I* (Memories of people from Shumen for a bygone age. Interviews and notes by Georgi Dzhunaliev – part I). Varna: Slavena, 2015

Rostislava Todorova-Encheva
Assoc. prof. PhD
Konstantin Preslavsky – University of Shumen
e-mail: rostislava.todorova@shu.bg

³ В подписа му с Васил Хр. Беделев върху иконата на св. Варвара от 1858 г. за върбишкия храм „Св. вчк Димитър“